

Стефан
ТАРАНУШЕНКО

ДЕРЕВ'ЯНА
МОНУМЕНТАЛЬНА
АРХІТЕКТУРА
ЛІВОБЕРЕЖНОЇ
УКРАЇНИ

Повна редакція

ХАРКІВ
ВИДАВЕЦЬ САВЧУК О.О.
2014

УДК 726:27-523.42-035.3(477.5)

ББК 85.113(4УКР5)

Т 19

*Національна академія наук України
Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
Центр культурологічних студій Інституту історії України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Центральна наукова бібліотека
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 6 від 5 червня 2014 р.)*

ВИСЛОВЛЮЄМО ПОДЯКУ

*пп. Сергію Білоконю, Віктору Вечерському, Вадиму Щербі та Олександрі Шевлюзі,
Віктору та Валентині Таранушенкам, Денису Струку та Ользі Кваші,
Євгену Захарову, Денису Вітченку, Олександрю Молодому, Андрію Малишкові,
Володимиру Бикову, Олександрю Харлану, Сергію Юрченку, Сергію Пащенко
за безкорисливе сприяння виходу в світ цієї книги*

Таранушенко С. А.

Т 19 Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція / Стефан Таранушенко ; передне слово С. І. Білокінь; передм., наук. ред., додатки В. В. Вечерський ; упоряд., прим. О. О. Савчук. — Харків : Видавець Савчук О. О., 2014. — 896 с. ; 1033 іл. — Серія «Слобожанський світ». Випуск 8.

ISBN 978-966-2562-53-8

Книга є першим повним виданням рукопису С. А. Таранушенка (1889–1976) «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» (1967). До видання вперше увійшов весь ілюстративний ряд (світлини, кресленики, схеми аналізу пропорцій), запланований Автором.

Видання донині залишається класичною працею в галузі дослідження української дерев'яної сакральної архітектури. У книзі проаналізовано понад 180 пам'яток архітектури, з яких на сьогодні збереглося 16. До книги також увійшли додатки — рецензії на рукопис праці, ілюстрований реєстр збережених пам'яток архітектури та документи, що супроводжували видання книги у видавництві «Будівельник» (Київ, 1976). Розроблено іменний та предметно-географічний покажчики.

Видання присвячено 125-й річниці від дня народження Автора.

УДК 726:27-523.42-035.3(477.5)
ББК 85.113(4УКР5)

ISBN 978-966-2562-03-3 (серія)
ISBN 978-966-2562-53-8

© Таранушенко С. А., 1967
© Видавець Савчук О. О., 2014
© Білокінь С. І., передне слово, 2014
© Вечерський В. В., передмова,
наукове редагування, додатки, 2014
© Селєзньов Є. І., Давиденко Л. В., креслення, 2014
© Шандиба В. В., комп'ютерна обробка світлин, 2014
© Чекаль О. Г., дизайн обкладинки, 2014
© Савчук О. О., упорядкування, примітки,
покажчики, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

(Сергій Білокінь)

5

ПЕРЕДМОВА

(Віктор Вечерський)

7

ВІД ВИДАВЦЯ Й УПОРЯДНИКА

(Олександр Савчук)

17

ДЕРЕВ'ЯНА МОНУМЕНТАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

19

ВІД АВТОРА

23

ВСТУП

35

Вивчення церков Лівобережжя . . . 40

Контракти на побудову церков . . . 43

Матеріальна база
будівництва дерев'яних церков.
Лісовий баланс Лівобережжя . . . 44

Скільки і якої деревини
заготовляли на побудову церкви . . . 45

Ремонти та репарації . . . 46

Опасання . . . 49

Кожуховання . . . 51

Дахи . . . 52

Роль фарби. Поліхромія . . . 54

Майстри . . . 55

Таблиця дат побудови церков . . . 59

ПАМ'ЯТКИ

«БАШТОВОГО» ТИПУ

Іваниця
Чернігівської обл.
Церква Юрія 1654 р.

65

Стародуб
Брянської обл. (РФ)
Покровська церква 1688 р.

67

Любеч
Чернігівської обл.
Воскресенська церква
1694 р.

68

Матіївка
Чернігівської обл.
Церква поч. XVIII ст.

69

Навози (Дніпровське)
Чернігівської обл.
Церква Миколая 1770 р.

71

Любеч
Чернігівської обл.
Церква Покрови 1779 р.

72

Даріївці
Брянської обл. (РФ)
Троїцька церква 1798 р.

74

*Мефодівка
Сумської обл.
Церква Миколая
II пол. XVIII ст.*

75

*Мрин
Чернігівської обл.
Успенська церква
II пол. XVIII ст.*

76

*Стахорицина
Чернігівської обл.
Успенська церква
I пол. XVIII ст.*

77

*Хоружівка
Сумської обл.
Церква Катерини
сер. XVIII ст.*

78

*Жукотки
Чернігівської обл.
Церква Миколая
II пол. XVIII ст.*

79

*Мізин
Чернігівської обл.
Іллінська церква
II пол. XVIII ст.*

80

*Короп
Чернігівської обл.
Воздвиженська церква
II пол. XVIII ст.*

80

*Морівськ
Чернігівської обл.
Назва церкви і дата
побудови невідомі*

82

ПАМ'ЯТКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII вв.

*Сосниця
Чернігівської обл.
Вознесенська церква 1659 р.*

85

*Седнів
Чернігівської обл.
Церква Юрія поч. XVIII ст.*

90

*Зіньків
Полтавської обл.
Михайлівський собор
кін. XVII ст.*

96

*Гусарівка
Харківської обл.
Троїцька церква,
після 1690 р.*

97

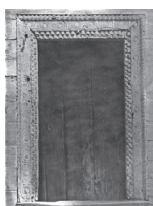
*Чернігів (Бобровиця)
Церква Юрія.
Дата побудови невідома*

101

*Любеч
Чернігівської обл.
Троїцька церква.
Дата побудови невідома*

102

*Любеч
Чернігівської обл.
Дзвінниця церкви Ганни.
Дата побудови невідома*

102

*Янівка (Іванівка)
Чернігівської обл.
Назва та дата побудови
церкви невідомі*

103

*Переяслав-Хмельницький
Київської обл.
Преображенська церква
1765 р. (?)*

118

*Середній Бішкін
Харківської обл.
Назва та дата побудови
церкви невідомі*

103

*Чубковичі
Брянської обл. (РФ)
Церква Преп. Ганни
1705 р.*

119

*Первозванівка
Дніпропетровської обл.
Назва та дата побудови
церкви невідомі*

104

*Пакуль
Чернігівської обл.
Троїцька церква
1710 р.*

120

*Валуйки
Білгородської обл. (РФ)
Церква 1699 р.*

104

*Седнів
Чернігівської обл.
Покровська церква 1715 р.*

145

*Водяне
Харківської обл.
Борисоглібська церква
1700 р.*

106

*Короп
Чернігівської обл.
Церква Тройці
1716 р.*

150

*Лебедин
Сумської обл.
Мироносицька церква
кін. XVII — поч. XVIII ст.*

107

*Гальчин
Чернігівської обл.
Трьохсвятська церква
1717 р.*

158

*Лебедин
Сумської обл.
Церква Миколи
1783 р.*

110

*Берислав
Херсонської обл.
Введенська церква 1726 р.*

159

*Шатрица
Чернігівської обл.
Успенська церква
1720 р. (?)*

117

*Гомільша
Харківської обл.
Богословська церква
1729 р.*

160

*Ново-Ропськ
Брянської обл. (РФ)
Церква Миколи
1732 р.*

161

*Синявка
Чернігівської обл.
Церква Миколи
1747 р.*

189

*Ков'яги
Харківської обл.
Церква Різдва Богородиці
1732 р.*

173

*Грем'яч
Чернігівської обл.
Церква Різдва Богородиці
1747 р.*

190

*Степанівка
Чернігівської обл.
Троїцька церква
1732 р.*

174

*Лісконоги
Чернігівської обл.
Благовіщенська церква
1748 р.*

191

*Воронків
Київської обл.
Церква Різдва Богородиці
1732 р.*

175

*Попівка
Полтавської обл.
Церква Миколи 1750 р.*

193

*Воронків
Київської обл.
Михайлівська церква
1786 р.*

176

*Москалівка
Сумської обл.
Церква Миколая
1750 р.*

194

*Лозова
Сумської обл.
Церква Юрія 1734 р.*

178

*Зіньків
Полтавської обл.
Воскресенська церква
1750 р.*

195

*Свірж
Сумської обл.
Церква Миколи
1745 р.*

181

ПАМ'ЯТКИ ЛИМАНСЬКОЇ ШКОЛИ МАЙСТРІВ

*Скит
Крупницького монастиря
Церква Миколи
1746 р.*

188

*Черкаський Бішкін
Харківської обл.
Церква Тройці
1751 р.*

198

*Рубцова (Рубці)
Донецької обл.
Церква Івана Милостивого
сер. XVIII ст.*

208

*Воронівка
Дніпропетровської обл.
Успенська церква
1798 р.*

259

*Артемівка
Харківської обл.
Введенська церква
1761 р.*

209

*Лиман
Харківської обл.
Михайлівська церква
1798 р.*

264

*Олешня
Сумської обл.
Покровська церква
1771 р.*

224

*Перещепина
Дніпропетровської обл.
Церква кін. XVIII ст.*

276

*Верхній Бішкінь
Харківської обл.
Михайлівська церква
1772 р.*

231

*Великомихайлівка (Дібровка)
Дніпропетровської обл.
Преображенська церква
1799 р.*

277

*Берека
Харківської обл.
Церква Різдва
1787 р.*

239

*Червоний Оскіл
Харківської обл.
Церква Миколи
1799 р.*

277

*Осинова
Луганської обл.
Михайлівська церква
1789 р.*

247

*Червоний Оскіл
Харківської обл.
Церква Різдва Богородиці
1799 р.*

286

*Замостє
Харківської обл.
Церква Миколая
1793 р.*

255

*Лиман
Харківської обл.
Воздвиженська церква
1805 р.*

293

*Гороховатка
Харківської обл.
Воскресенська церква
1795 р.*

257

*Руске Порічне
Курської обл. (РФ)
Дмитрівська церква
II пол. XVIII ст.*

301

**ПАМ'ЯТКИ
ТРЕТЬОЇ ЧВЕРТІ
XVIII в.**

*Коровинці
Сумської обл.
Михайлівська церква
1752 р.*

305

*Вільшана
Харківської обл.
Церква Миколи
1753 р.*

311

*Ізбицьке
Харківської обл.
Церква сер. XVIII ст.*

317

*Васильківка
Дніпропетровської обл.
Вознесенська церква
1754 р.*

319

*Землянки
Донецької обл.
Церква Покрови
1800 р.*

320

*Куцєволівка
Кіровоградської обл.
Церква Миколи
1756 р.*

320

*Зіньків
Полтавської обл.
Покровська церква
1759 р.*

321

*Березна
Чернігівської обл.
Вознесенська церква
1759 р.*

333

*Переяслав-Хмельницький
Київської обл.
Успенська церква 1766 р.*

367

*Засілля
Полтавської обл.
Церква Миколи 1759 р.*

370

*Межиріч
Сумської обл.
Церква Преображення
1760 р.*

371

*Антонівка
Сумської обл.
Преображенська церква
1761 р.*

381

*Борова
Харківської обл.
Різдвобогородицька церква
1762 р.*

382

*Городище
Чернігівської обл.
Церква Миколи 1763 р.*

382

*Синявка
Чернігівської обл.
Церква Покрови 1775 р.*

388

*Нові Млини
Чернігівської обл.
Церква Миколи 1760-х рр.*

394

**ПАМ'ЯТКИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ
XVIII в.**

*Калинівка
Сумської обл.
Покровська церква
1763 р.*

411

*Лохвиця
Полтавської обл.
Церква Різдва Богородиці
1763 р.*

415

*Новгород-Сіверський
Чернігівської обл.
Церква Миколи
1764 р.*

418

*Ромен
Сумської обл.
Церква Покрови
1764 р.*

423

*Лебедин
Сумської обл.
Церква Юрія
1765 р.*

432

*Антонівка
Чернігівської обл.
Покровська церква
1765 р.*

439

*Адамівка
Чернігівської обл.
Покровська церква
сер. XVIII ст.*

440

*Новгород-Сіверський
Чернігівської обл.
Церква Покрови
1767 р.*

441

*Ново-Ропськ
Брянської обл. (РФ)
Борисоглібська церква
1760-х рр.*

449

*Кустичі
Брянської обл. (РФ)
Церква Миколи
1766 р.*

451

*Левченки
Сумської обл.
Троїцька церква
1768 р.*

452

*Новий Жадів (Жадове)
Чернігівської обл.
Михайлівська церква
1769 р.*

456

*Печенюги
Чернігівської обл.
Церква Миколи
1760-х рр.*

458

*Ворожба
Сумської обл.
Преображенська церква
1770 р.*

463

*Путивль
Сумської обл.
Вознесенська церква
1772 р.*

464

*Велике Усте
Чернігівської обл.
Церква Юрія
1772 р.*

468

*Петриківка
Дніпропетровської обл.
Церква Юрія
1773–1775 рр.*

501

*Левківка
Харківської обл.
Михайлівська церква
1772 р.*

472

*Воскресенське (Воскресенівка)
Дніпропетровської обл.
Воскресенська церква
1773 р.*

502

*Трьохізбянськ (Трьохізбенка)
Луганської обл.
Покровська церква
1772 р.*

478

*Бабайкове (Бабайківка)
Дніпропетровської обл.
Церква Миколи
1773 р.*

503

*Боровенька
Луганської обл.
Церква Миколи
1772 р.*

478

*Шептаки
Чернігівської обл.
Церква Різдва
1774 р.*

504

*Хмелів
Сумської обл.
Церква Різдва Богородиці
1772 р.*

480

*Шептаки
Чернігівської обл.
Михайлівська церква.
Дата побудови невідома*

508

*Шилівка
Полтавської обл.
Церква Різдва Богородиці
1772 р.*

485

*Миколаївка
Сумської обл.
Церква Різдва Богородиці
1774 р.*

509

*Будки (Великі Будки)
Сумської обл.
Церква Миколая
1773 р.*

489

*Іванків
Київської обл.
Церква Онопрія
1774 р.*

513

*Пустовійтівка
Сумської обл.
Троїцька церква
1773 р.*

495

*Курмани
Сумської обл.
Церква Миколи
1774 р.*

514

*Новомосковськ
Дніпропетровської обл.
Троїцький собор
1775, 1888 рр.*

515

*Гадяч
Полтавської обл.
Петропавлівська церква
1777 р.*

543

*Пекарів
Чернігівської обл.
Церква Покрови
1775 р.*

528

*Свиридівка
Полтавської обл.
Михайлівська церква
1777 р.*

545

*Березівка
Чернігівської обл.
Воздвиженська церква
1775 р.*

533

*Артюхівка
Сумської обл.
Церква Юрія
1778 р.*

546

*Вереміївка
Черкаської обл.
Преображенська (?)
церква 1775 р.*

534

*Гіїївка
Харківської обл.
Церква Миколи
1778 р.*

552

*Деріївка
Кіровоградської обл.
Воздвиженська церква
1775 р.*

535

*Лінькове (Леньків)
Чернігівської обл.
Михайлівська церква.
Дата побудови невідома*

553

*Введенське
Харківської обл.
Введенська церква
1777 р.*

536

*Бездрик
Сумської обл.
Михайлівська церква
1780-х рр.*

554

*Пирогівка
Сумської обл.
Церква Покрови
1777 р.*

540

*Голубівка
Чернігівської обл.
Михайлівська церква
1778 р.*

555

*Попівка
Чернігівської обл.
Церква Івана Богослова.
Дата побудови невідома*

542

*Ладинине (Ладинка)
Чернігівської обл.
Назва церкви та дата
побудови невідома*

558

*Новий Білоус
Чернігівської обл.
Троїцька церква.
Дата побудови невідома*

558

*Хороше Озеро
Чернігівської обл.
Церква Воздвиження
1781 р.*

587

*Горбів (Горбове)
Чернігівської обл.
Церква Юрія
1778 р.*

559

*Гудівка
Брянської обл. (РФ)
Покровська церква
1781 р.*

594

*Червона Гора (Попова Гора)
Брянської обл. (РФ)
Троїцька церква
1757 р.*

560

*Вільшана
Сумської обл.
Михайлівська церква
1781 р.*

595

*Кролевець
Сумської обл.
Церква Покрови
1779 р.*

562

*Золочів
Харківської обл.
Успенська церква
1781 р.*

597

*Білопілля
Сумської обл.
Михайлівська церква
1779 р.*

567

*Білики
Полтавської обл.
Церква Покрови
1781 р.*

598

*Олешня
Сумської обл.
Церква Преображення
1780 р.*

568

*Груня (Грунь)
Сумської обл.
Церква Миколая
1782 р.*

601

*Комань
Чернігівської обл.
Церква Миколи
1781 р.*

575

*Старий Жадів (Жадове)
Чернігівської обл.
Успенська церква
1782 р.*

607

*Бобрик
Сумської обл.
Преображенська церква
кін. XVIII ст.*

582

*Більськ
Полтавської обл.
Успенська церква
1782 р.*

608

*Римарівка
Полтавської обл.
Покровська церква
1783 р.*

609

*Красна Лука
Полтавської обл.
Церква Миколи
1783 р.*

609

*Нижні Млини
Полтавської обл.
Церква Юрія
1784 р.*

611

*Старий Кодак
Дніпропетровської обл.
Михайлівська церква
1785 р.*

612

*Андріївка
Чернігівської обл.
Успенська церква
1786 р.*

613

*Грабарівка
Полтавської обл.
Михайлівська церква
1786 р.*

615

*Лохвиця
Полтавської обл.
Преображенська церква
1786 р.*

616

*Сем'янівка
Полтавської обл.
Успенська церква
1786 р.*

618

*Новгород-Сіверський
Чернігівської обл.
Церква Варвари
1788 р.*

618

*Лебедин
Сумської обл.
Воскресенська церква
1786 р.*

619

*Гаврилівка
Харківської обл.
Церква Різдва
1789 р.*

621

*Синелицівка (Солоницівка)
Харківської обл.
Церква Миколи
1789 р.*

624

*Малі Будки
Сумської обл.
Покровська церква
1791 р.*

627

*Дементіївка
Харківської обл.
Успенська церква
1793 р.*

632

*Зіньків
Полтавської обл.
Преображенська церква
1794 р.*

633

ПАМ'ЯТКИ ОХТИРСЬКОЇ ГРУПИ

*Охтирка
Сумської обл.
Михайлівська церква
1775 р.*

635

*Солдатське
Сумської обл.
Василівська церква
1794 р.*

636

*Охтирка
Сумської обл.
Церква Юрія
1795 р.*

637

*Бакирівка
Сумської обл.
Церква Параскеви
кін. XVIII ст.*

643

*Ярмолинці
Сумської обл.
Воскресенська церква
1796 р.*

655

*Протопопівка
Харківської обл.
Церква Катерини
1796 р.*

660

*Верьовкине (Завгороднє)
Харківської обл.
Церква Миколи
кін. XVIII ст.*

667

*Носівка
Чернігівської обл.
Церква 1796 р.*

668

*Короп
Чернігівської обл.
Покровська церква
1797 р.*

668

ПАМ'ЯТКИ КІНЦЯ XVIII в.

*Лебедин
Сумської обл.
Трьохсвятська церква
1795 р.*

647

*Нікополь
Дніпропетровської обл.
Покровський собор
1793–1795 рр.*

654

ПАМ'ЯТКИ ПСЕВДОКЛАСИЦИЗМУ

*Чернещина (Чернещина)
Сумської обл.
Церква Миколи
1799 р.*

678

ПАМ'ЯТКИ ПОЧАТКУ XIX в.

Сміле
Сумської обл.
Церква Покрови
1800 р.

683

Мена
Чернігівської обл.
Церква Різдва Богородиці
1801 р.

695

Смолянинова
Луганської обл.
Церква Різдва Богородиці
1803 р.

701

Хоружівка
Сумської обл.
Михайлівська церква
1804 р.

709

Житнє
Сумської обл.
Церква Миколи
1806 р.

713

Гринцеве
Сумської обл.
Церква Покрови
1837 р.

717

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

719

СХЕМИ ПЛАНІВ ЦЕРКОВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

722

ТАБЛИЦІ

733

I. Довжина і ширина плану будівель .	733
II. Ширина і довжина плану центральної ділянки	734
III. Довжина і ширина плану центральної ділянки	734
IV. Внутрішня висота центральної ділянки в церквах Лівобережжя пропорційно до розмірів плану будови.	735
V. Внутрішня висота центральної ділянки	738
VI. Висота зрубу стін центральної ділянки пропорційно до розмірів плану будови	738
VII. Висота зрубів стін центральної ділянки	740
VIII. Внутрішня висота верха центральної ділянки пропорційно до розмірів плану чи зруба стін будови.	741
IX. Внутрішня висота верха центральної ділянки	742
X. Внутрішня висота центральної ділянки — висота зрубу стін її — внутрішня висота верха її	743
XI. Внутрішня висота рукавів	744
XII. Висота зрубів стін рукавів	744
XIII. Реєстр обміряних дерев'яних церков Лівобережжя	745

ДОДАТКИ ДО ВСТУПУ

747

I. Відтворення в мурованих церквах форм дерев'яних монументальних будов.	747
II. Проблема пропорційності в українській дерев'яній монументальній архітектурі	749
III. Лісовий баланс Лівобережжя	756

РЕЗЮМЕ

760

**БІБЛІОГРАФІЧНІ
СКОРОЧЕННЯ 766**

ЛІТЕРАТУРА 767

ДОДАТКИ 771

I. Неопублікована передмова Г. Логвина до книги С. А. Таранушенка «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» . 773

II. Заключення Г. Логвина на науковий звіт співробітника відділу вивчення народної творчості та історії українського мистецтва С. А. Таранушенка по темі: «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережжя». . . 775

III. Рецензія И. Грабовского на научный труд «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережжя», выполненный научным сотрудником С. Таранушенко в Академии строительства и архитектуры Украинской ССР . . . 776

IV. Рецензія Б. Бутник-Сіверського на працю С. А. Таранушенка «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України». Машинопис на 1014 ст., 567 ілюстрацій. Київ, 1967 . . . 779

V. Отзыв В. Пилявского по поводу издания работы Таранушенко С. А. о деревянном зодчестве Левобережной Украины . . . 781

VI. Відзив Ю. Нельговського на книгу С. А. Таранушенка «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» . . . 782

VII. Рецензія В. Савченко и Н. Кресальноного на книгу «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України». Автор — С. А. Таранушенко (под редакцией акад. М. П. Бажана и доктора иск. Г. Н. Логвина) . . . 783

VIII. Анонімна рецензія на монографію С. А. Таранушенка «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» . . . 786

IX. Листування редакції видавництва «Будівельник» щодо видання рукопису праці «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» . 788

X. Листування М. П. Бажана з С. А. Таранушенком з приводу видання рукопису праці «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» . . . 792

XI. Листування С. А. Таранушенка з Г. Н. Логвином з приводу видання рукопису праці «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» . . . 794

XII. Листування С. А. Таранушенка з П. М. Жолтовським з приводу видання рукопису праці «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України» . . . 796

XIII. Віктор ВЕЧЕРСЬКИЙ. Збережені дерев'яні церкви Лівобережжя . . . 802

XIV. Віктор ВЕЧЕРСЬКИЙ. Ілюстрований перелік збережених дерев'яних церков Лівобережжя . . . 821

**ПРИМІТКИ
ТА ДОВІДКОВІ
МАТЕРІАЛИ 831**

ПРИМІТКИ 832

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ 842

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК 861

**ПРЕДМЕТНО-
ГЕОГРАФІЧНИЙ
ПОКАЖЧИК 867**

**ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК 879**

ЗМІСТ 882